

<http://doi.org/10.22133/MTLJ.2022.348900.1110>

The Right of Children to Access Cyberspace from the Perspective of Domestic and International law (in light of General Comment No. 25 (2021) Committee on the Rights of the Child)

Mahzad Saffarinia

Assistant Professor, Department of Law, Refah University, Tehran, Iran

Article Info	Abstract
<p>Original Article</p> <hr/> <p>Received: 30-7-2022</p> <p>Accepted: 4-9-2022</p> <hr/> <p>Keywords: Child Cyberspace Access right Equal opportunities Child protection</p> <hr/> <p>Corresponding author e-mail: saffarinia@refah.ac.ir</p>	<p>Cyberspace provides a unique opportunity for children to understand the right to freedom of expression and information. Child access to cyberspace is, therefore, a human right, which enables countries that are party to the Convention on the Rights of the Child to create age-appropriate digital content to support children in their capacity for development and to ensure that children have access to a wide range of information, including information held by public bodies, on culture, sports, art, health, civil and political affairs. This article found that access to cyberspace and equal digital opportunities create their rights, including children's access to information and freedom of expression and thought, the right to digital education and literacy, cultural rights and leisure and play, and implementing the protection document. It was found from children and adolescents in cyberspace and other existing regulations with international documents that the Islamic Republic of Iran has not been able to provide more protection to children by international documents in cyberspace protection laws.</p>
<hr/> <p>How to Cite: Saffarinia, M. (2022). The Right of Children to Access Cyberspace from the Perspective of Domestic and International law. <i>Modern Technologies Law</i>, 3(5), 183-196.</p> <hr/>	
<p>Published by University of Science and Culture https://www.usc.ac.ir Online ISSN: 2783-3836</p> <hr/>	

حق دسترسی کودکان به فضای مجازی از منظر حقوق داخلی و بین‌الملل

(با تأکید بر نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک)

مهزاد صفاری‌نیا

استادیار دانشکده رفاه، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۵/۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۶/۱۳ واژگان کلیدی: کودک فضای مجازی حق دسترسی فرصت‌های برابر حمایت از کودک نویسنده مسئول رایانامه: saffarinia@refah.ac.ir	فضای مجازی فرصتی منحصر به فرد برای درک حق دسترسی به آزادی بیان و اطلاعات برای کودکان فراهم می‌کند. از این رو دسترسی کودک به فضای مجازی حقی انسانی است که موجب می‌شود کشورهای متعهد به کنوانسیون حقوق کودک، با ایجاد محتوای دیجیتالی متناسب با سن کودکان، آنان را در راستای توانمندسازی متناسب با ظرفیت‌های تکامل یافته حمایت کنند و اطمینان یابند که کودکان به طیف گسترده‌ای از اطلاعات از جمله اطلاعات نگاه‌داری شده توسط ارگان‌های عمومی درباره فرهنگ، ورزش، هنر، بهداشت، امور مدنی و سیاسی دسترسی دارند. دسترسی به فضای مجازی و فرصت‌های برابر دیجیتالی حقوق آنان از جمله دسترسی کودکان به اطلاعات و آزادی بیان و اندیشه، حق آموزش و سواد دیجیتالی، حقوق فرهنگی و اوقات فراغت و بازی را ایجاد می‌کند. کنوانسیون حقوق کودک و نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک مصوب ۲۰۲۱، که با عنوان حقوق کودکان در فضای مجازی صادر شده است، به تعیین مفاهیم و چارچوب‌ها در این زمینه پرداخته است. در این اسناد، حق دسترسی و برخورداری کودک به صورت مستقیم و غیرمستقیم به رسمیت شناخته شده و حمایت‌های ویژه‌ای برای کودکان در برابر آسیب‌های فضای مجازی در نظر گرفته شده است. در ایران نیز قوانین و مقرراتی از جمله سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی تصویب شده است اما هنوز حمایت‌های بیشتری برای کودکان، همگام با اسناد بین‌المللی، ارائه نشده است.

نحوه استناددهی:

صفاری‌نیا، مهزاد (۱۴۰۱). حق دسترسی کودکان به فضای مجازی از منظر حقوق داخلی و بین‌الملل (با تأکید بر نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک). *حقوق فناوری‌های نوین*، ۳(۵)، ۱۸۳-۱۹۶.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شاپای الکترونیکی: ۳۸۳۶-۲۷۸۳

مقدمه

در سطح بین‌المللی، اعم از منابع الزام‌آور و غیرالزام‌آور حقوق بین‌الملل، دسترسی به اینترنت و استفاده از آن برای پیگیری اهداف فردی و اجتماعی دارای اوصاف مذکور و از لوازم زندگی توأم با کرامت بشر امروز قلمداد شده است. در این میان، ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و ماده ۱۵ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی و اجتماعی فرهنگی به‌منزله مهم‌ترین اسناد به حق مشارکت فرهنگی، که متضمن حق دسترسی به اینترنت است، اشاره کرده‌اند. کمیته‌های ناظر بر معاهدات حقوق بشر، به‌ویژه کمیته‌های حقوق بشر، حقوق کودک و رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان، دیوان اروپایی حقوق بشر و گزارشگران ویژه حقوق بشر، حق دسترسی به اینترنت را به دو دلیل مستحق برخورداری از حمایت‌های نظام بین‌المللی حقوق بشر دانسته‌اند. اول این که آن را عنصری از عناصر آزادی بیان دانسته‌اند و دیگر این که آن را ابزار و بستری برای اعمال و اجرای سایر حقوق بشر شناخته و اذعان کرده‌اند که دسترسی به اینترنت در بطن حقوق دیگر نظیر آزادی مذهب، رهایی از تبعیض، حق آموزش، حق بر سلامتی، حق بر تفریح، حق مشارکت در زندگی اجتماعی و حق توسعه قرار دارد و جزئی از آن‌ها است. از این رو حق دسترسی به اینترنت و فضای مجازی، کم‌کم، حیثیت مستقلی یافته است و حقی مستقل شناخته می‌شود (انصاری، ۱۳۹۹، ص ۵۲). در تمامی این اسناد حقوق بشری به‌صورت عام از واژه اشخاص استفاده شده است که شامل کودکان نیز می‌شود. اما سؤال اساسی اینجا است که آیا کنوانسیون حقوق کودک دسترسی به اینترنت و فضای مجازی را حقی مستقل برای کودکان شناخته است؟ و با توجه به این که جمهوری اسلامی ایران کنوانسیون حقوق کودک را در سال ۱۳۷۲ به تصویب رسانده است، در زمینه دسترسی کودکان به فضای مجازی و همچنین حمایت از آنان در فضای مجازی چه سیاست‌ها و قوانینی را مدنظر قرار داده است؟

۱. مفاهیم

۱-۱. فضای مجازی^۱

فضای مجازی را می‌توان برای توصیف تمامی انواع منابع مطالعاتی موجود شده از طریق شبکه‌های رایانه‌ای به‌کار برد. در حقیقت فضای مجازی نوع متفاوتی از واقعیت مجازی و دیجیتالی است که توسط شبکه‌های رایانه‌ای هم‌پیوند تأمین می‌شود که با اندکی مسامحه می‌شود آن را مترادف با شبکه جهانی اینترنت دانست.

این شبکه جهانی متشکل از زیرساخت‌های فنی و رایانه‌ای و مخابراتی است که در سطح جهان با همدیگر پیوسته و مرتبط‌اند. واژه فضای مجازی را نخستین بار ویلیام گیبنس،^۲ نویسنده داستان علمی تخیلی، در کتاب نورومنسر^۳ در سال ۱۹۸۴ به‌کار برد (السان، ۱۳۹۹، ص ۱۷). دنیای تخیلی دیروز امروزه به واقعیتی بدل شده است که برای بسیاری از مفاهیم و موجودی‌های فیزیکی معادل مجازی دارد: کتابخانه، فروشگاه، اتاق گفت‌وگو و ویدئو بازدید، ارسال و دریافت و اشتراک، چاپ و نشر، گردشگری، کاریابی و حتی تقلب و سوءاستفاده و کلاهبرداری. این فضا، که بخش جدایی‌ناپذیر زندگی انسان‌ها شده است، سبک زندگی خانوادگی اعضای خانواده به‌ویژه کودکان را تغییر داده است (Rheingold, 1993, p.231).

پیامدهای اینترنت و فضای مجازی برای کودکان، در کنار مزایا، خطرهای احتمالی را به‌همراه خواهد داشت. (عاملی، ۱۳۹۶، ص ۱۲۲). تأکید روبه‌شد روابط عاشقانه، ازدواج زود هنگام، کاهش اقتدار والدین، فرزندمحموری و بلوغ زودرس از مضرات فضای مجازی، و پرورش ارتباطات بیشتر و دسترسی بهتر به آموزش و تشویق شناخت و آگاهی جهانی از مزایای فضای مجازی برای کودکان است.

1. Cyber space
2. William Gibson
3. Neuromanser

۲-۱. کودک

خردسالان و کودکان و نوجوانان از نظر سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی شامل کلیه افراد کمتر از هجده سال می‌شوند که در قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران قرار دارند. این تعریف شامل کودکان مهاجر، پناه‌جو و آواره نیز می‌شود. در پیمان‌نامه حقوق کودک نیز، کودکان تحت حمایت پیمان‌نامه هر انسان دارای هجده سال یا کمتر از هجده سال تعریف شده است. بنابراین تعیین سن در سند یادشده با اسناد بین‌المللی مطابقت دارد (عباسی سرمدی و زنگی اهرمی، ۱۳۹۴، ص ۲۳).

همچنین، مطابق با ماده ۳۵ قانون تجارت الکترونیک، اطلاعات اعلامی و تأیید اطلاعات اعلامی به مصرف‌کننده باید با دوام، روشن و صریح باشد و در زمان مناسب و با وسایل مناسب ارتباطی در مدت معین و بر اساس لزوم اصل حسن‌نیت در معاملات و از جمله ضرورت رعایت افراد ناتوان و کودکان ارائه شود. بنابراین، در این دو قانون، مفهوم کودک با مفهوم کودک در اسناد بین‌المللی و کنوانسیون حقوق کودک سازگاری دارد.

۲. دسترسی کودک به فضای مجازی در مقررات بین‌المللی

اگرچه کنوانسیون حقوق کودک هم‌زمان با ایجاد پدیده اینترنت از سوی کشورها در مرحله اجرایی شدن قرار گرفت، در هیچ‌یک از مفاد آن دسترسی به فضای مجازی برای کودک اشاره نشده است. در حوزه حقوق کودک، سازمان یونسکو در سال ۱۹۹۹ برای حمایت از دسترسی به فضای مجازی و حقوق کودکان نشست‌هایی تخصصی را برگزار کرد که به یک اعلامیه و طرح اقدام برای حمایت از کودکان در اینترنت انجامید. همچنین، یونسف در گزارش سالانه خود در سال ۲۰۱۷ از دولت‌ها خواسته است که حقوق کودکان را در فضای مجازی به رسمیت بشناسند (Unicef, 2017). شورای اروپا در سال ۲۰۱۸ بخشی از سیاست خود درباره حقوق کودک را به توصیه کشورهای عضو در مورد دستورالعمل‌های احترام، محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال اختصاص داد. میزان دسترسی به شبکه‌های اجتماعی و وسایل ارتباطی مجازی نشان می‌دهد که کودکان در سنین کمتر تمایل به استفاده از تبلت، نوت‌بوک، رایانه و گوشی‌های هوشمند دارند و هرچه سن آن‌ها بیشتر می‌شود، به سمت استفاده از رایانه و گوشی‌های هوشمند گرایش می‌یابند. بنابراین استفاده از رایانه و گوشی‌های هوشمند در میان کودکان شایع‌تر است (حسینی، ۱۳۹۸، ص ۳۸).

علاوه بر این، اعلامیه‌هایی در خصوص رفتار و عملکرد بخش خصوصی در روابط خود با افراد از جمله کودکان صادر شده که شامل اصول حقوق بشری رفتار بخش خصوصی با اشخاص است. اصول راهنمای سازمان ملل متحد در خصوص بنگاه‌های تجاری و حقوق بشر ۲۰۱۱^۱، اصول راهنمای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی برای بنگاه‌های تجاری اصلاحی ۲۰۱۱^۲، مقررات عمومی اتحادیه اروپا درباره حمایت از داده‌های شخص^۲ ۲۰۱۶، اعلامیه سه‌جانبه اصول مرتبط با شرکت‌های چندملیتی و سیاست اجتماعی اصلاحی ۲۰۱۷ به این اشاره می‌کنند که بخش خصوصی، پلتفرم‌ها، هوش مصنوعی در فعالیت‌هایشان استانداردها و هنجارهای حقوق بشری را رعایت کنند. همین اسناد اعلامی غیرالزام‌آور باعث شده است که شرکت‌های بزرگی مثل مایکروسافت بیانیه‌ای حقوق بشری صادر کنند که در آن برنامه‌های خود در زمینه حقوق بشر و از جمله حقوق بشر کودکان را اعلام نمایند.^۳

مجموعه اقدامات یادشده در طی سال‌های گذشته، چه در بعد بین‌المللی و چه در بعد منطقه‌ای، سبب شد که کمیته حقوق کودک، که سازوکار اجرایی کنوانسیون حقوق کودک نیز هست، نظریه تفسیری شماره ۲۵ مصوب ۲۰۲۱ با موضوع حقوق کودکان در ارتباط با فضای مجازی را صادر کند و به این موضوع مهم و ضروری بپردازد.

1. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_PrinciplesBusinessHR.pdf

4. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>

3. https://www.microsoft.com/en-us/corporate-responsibility/human-rights-statement?activetab=pivot_1%3aprimar5

نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک مصوب سال ۲۰۲۱ که با عنوان حقوق کودکان در فضای مجازی با محتوای حق دسترسی کودکان به فضای مجازی صادر شده است و دو دلیل مهم بالا در آن نیز از جمله دلایل قابل توجهی برای دسترسی کودکان به فضای دیجیتال آورده شده است به حقوق کودکان در فضای مجازی اشاره می‌کند که باید از سوی دولت و خانواده و بخش خصوصی مورد توجه قرار گیرد.^۱ (Committee on the Rights of the Child, 2021).

در ایران نیز، سند صیانت از حقوق کودک و نوجوان در فضای مجازی، پس از سال‌ها بحث و بررسی، به تأیید شورای عالی فضای مجازی رسید. این سند که در خردادماه ۱۴۰۰ برای ابلاغ به دستگاه‌های دولتی از جمله آموزش و پرورش منتشر شد برای فراهم‌سازی فضای مجازی برای کودکان، استفاده مناسب و پیشگیری از آسیب‌های احتمالی آن است. پیش از آن و در سال ۱۳۸۸ که قانون جرایم رایانه‌ای به تصویب رسید، بحث هزینه‌گذاری مرتبط با کودکان و نوجوانان در مواد ۱۴ و ۱۵ آن دیده و به دادگاه‌ها صلاحیت داده شد تا بتوانند با موضوعات مربوط به آن برخورد قضایی نمایند. اما، از آنجاکه در این زمینه نقص مقررات‌گذاری و سیاست‌گذاری دیده می‌شد، این سند در سال ۱۳۹۵ به تصویب مرکز ملی فضای مجازی رسید. قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب سال ۱۳۹۹ نیز به حمایت از کودک در فضای مجازی پرداخته است.

۳. اصول عمومی دسترسی کودک به فضای مجازی:

در کنوانسیون حقوق کودک، چهار اصل عمومی مهم، که عبارت از اصل منع تبعیض (ماده ۲)، بهترین منافع کودک (ماده ۳)، حق بر حیات، بقا و رشد (ماده ۶) و حق بر شنیده شدن (ماده ۱۲) است، شناسایی شده و تمامی حقوق مندرج در کنوانسیون حول این چهار اصل عمومی در گردش است (محمدی و شیخ، ۱۳۹۵، ص ۱۲۳). در نظریه تفسیری شماره ۲۵ نیز، در تمامی حقوق کودکان، چهار اصل یادشده مدنظر قرار گرفته است که باید به صورت ویژه مورد تفقد قرار گیرد.

اصول چهارگانه پیمان‌نامه حقوق کودک، یعنی مواد ۲ (اصل عدم تبعیض)، ۳ (اصل رعایت مصالح عالیّه کودکان)، ۶ (اصل حق بر حیات، رشد و بقا) و ۱۲ (اصل مشارکت کودکان)، راهبردهایی هستند که اعمال دیگر مواد پیمان‌نامه در حوزه محیط دیجیتال باید در پرتو آن‌ها صورت پذیرد.

۱-۳. حق بر منع تبعیض

حق بر منع تبعیض (ماده ۲ پیمان‌نامه) دولت‌ها را متعهد می‌کند که دسترسی برابر و مؤثر همه کودکان را، بدون ملاحظه نژاد، رنگ، مذهب، زبان، عقاید سیاسی، ملیت، خاستگاه‌های قومی و اجتماعی، توانایی مالی، ناتوانی جسمانی و سایر وضعیت‌ها، به محیط دیجیتال تضمین کنند. در همین راستا دولت‌ها متعهدند تمامی تمهیدات لازم را به کار گیرند تا هیچ کودکی به صورت معنادار از محیط دیجیتال محروم نماند. در نتیجه، دولت‌ها باید دسترسی رایگان و امن کودکان به محیط دیجیتال در مکان‌های عمومی اختصاص یافته به این کار را فراهم کنند و سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری‌های خود را به گونه‌ای تنظیم کنند که دسترسی ارزان و برابر و استفاده معقول همه کودکان از محیط دیجیتال در بسترهای آموزشی و خانه فراهم شود. همچنین، در خصوص استفاده از فضای مجازی، باید به کودکان آموزش‌های فراگیر داده شود. در بخش ه سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی، آموزش سواد فضای مجازی به کودکان در زمره وظایف وزارت آموزش و پرورش و سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی گذارده شده است.^۲ کودکان ممکن است به علت محروم بودن استفاده از فناوری‌ها و خدمات دیجیتالی یا دریافت ارتباطات مبتنی بر تنفر نژادی یا مذهبی یا برخورد ناعادلانه با استفاده از این فناوری‌ها مورد تبعیض قرار گیرند. همچنین، فرایندهای خودکار که به فیلترکردن اطلاعات، پروفایل یا تصمیم‌گیری‌های کودکان منجر می‌شود یا مبتنی بر داده‌های مغرضانه، جزئی یا ناعادلانه مربوط به کودک باشد از اشکال

1. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f25&Lang=en

۲. اطلاع‌رسانی و آموزش سواد فضای مجازی و ترویج محتوا، خدمات موجود در محیط فضای مجازی صیانت‌شده و نحوه استفاده از امکانات تعیین‌شده در این محیط توسط سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی، وزارت آموزش و پرورش و وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات است

دیگر تبعیض است. کمیته حقوق کودک از کشورهای عضو می‌خواهد که اقدامات پیشگیرانه‌ای را برای جلوگیری از تبعیض بر اساس جنسیت، ناتوانی، زمینه اقتصادی، منشأ قومی یا ملی، زبان یا هر علت دیگر و تبعیض علیه کودکان اقلیت و بومی، پناه‌جویان و پناهندگان انجام دهند. کودکان مهاجر، کودکان هم‌جنس‌گرا، کودکانی که قربانی و بازمانده قاچاق یا استثمار جنسی‌اند، کودکان تحت مراقبت جایگزین، کودکان محروم از آزادی و کودکان در سایر موقعیت‌های آسیب‌پذیر در برخورداری و دسترسی به فضای مجازی نسبت به کودکان دیگر دارای تبعیض بیشتری هستند. برای رفع شکاف دیجیتال مربوط به جنسیت در دختران و اطمینان از توجه ویژه به دسترسی، سواد دیجیتال، حفظ حریم خصوصی و ایمنی آنلاین اقدامات خاص و ویژه‌ای لازم است. در کشورهای توسعه‌یافته، قانونگذاری در زمینه ممنوعیت اخذ تصمیمات و تصویب قوانینی برای نظارت و شفافیت موجب می‌شود از جمع‌آوری و نگه‌داری اطلاعات و داده‌های غلط که به بازتولید انواع تبعیض‌های یادشده منجر می‌شود جلوگیری شود (Sahoo, 2016).

۲-۳. اصل رعایت مصالح عالی کودک:

اصل رعایت مصالح عالی کودکان (ماده ۳ پیمان‌نامه) مفهومی پویا و نیازمند ارزیابی درست در هر زمینه است. اهمیت این اصل کمیته حقوق کودک را بر آن داشت تا در سال ۲۰۱۳ مبادرت به نگارش نظریه تفسیری شماره ۱۴ نماید (روشن و حمدی، ۱۳۹۸، ص ۱۷). محیط دیجیتال از ابتدا برای کودکان طراحی نشده بود، با این حال امروزه این بستر در زندگی کودکان نقش بسیار مهمی دارد. دولت‌ها باید تضمین کنند که در تقنین، طراحی، مدیریت، ارائه و استفاده از محیط دیجیتال مصالح عالی کودکان را بالاترین اولویت خود قرار دهند. دولت‌ها باید همچنین نهادهای ملی و محلی حوزه کودکان را در تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال درگیر کنند. در راستای اعمال اصل رعایت مصالح عالی کودکان باید به حق کودکان بر جست‌وجو و دریافت و ارسال اطلاعات، حق بر حمایت در مقابل آسیب‌ها و حق بر احترام به دیدگاه‌ها توجه و تضمین کرد که در پایش مصالح عالی کودکان شفافیت وجود دارد. در چگونگی استفاده کودک از فضای مجازی باید منفعت بیشتر کودک را به نسبت مضرات دسترسی آن در نظر گرفت. ماده ۴۰ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان نیز به رعایت مصلحت و غبطه کودک اشاره دارد.^۱ برای مثال، در انتشار تصاویر کودکان در فضای مجازی توسط والدین و سرپرستان قانونی باید مصلحت و منفعت کودک از لحاظ سلامت جسمی و روانی مدنظر قرار گیرد. این مصلحت به صورت کلی و حتی دربرگیرنده مصلحت کودک در سنین بالاتر و بزرگی نیز هست. همچنین، محیط دیجیتال شامل مشاغلی است که از نظر مالی به پردازش داده‌های شخصی برای هدف قراردادن محتوای درآمدزا یا پرداخت شده متکی هستند و چنین فرایندهایی عمداً و ناخواسته بر روی تجربه‌های دیجیتال کودکان تأثیر می‌گذارد. بسیاری از این فرایندها شامل چندین شریک تجاری، ایجاد زنجیره تأمین فعالیت تجاری و پردازش داده‌های شخصی است که ممکن است به نقض یا سوءاستفاده از حقوق کودکان منجر شود. بنابراین، کشورهای عضو باید هنگام تنظیم تبلیغات و بازاریابی برای کودکان و دسترسی به آن‌ها، منافع کودک را مورد توجه اصلی قرار دهند. حمایت مالی، قراردادن محصول و سایر اشکال محتوای تجاری باید به‌وضوح از سایر مطالب متمایز شود و نباید کلیشه‌های جنسیتی یا نژادی را تداوم بخشد. (The Swedish Authority for Privacy Protection 2021, p.6)

۳-۳. اصل حیات، بقا و رشد

فرصت‌های محیط دیجیتال نقش بسیار مهمی در حیات، رشد و بقای کودکان (ماده ۶ پیمان‌نامه) به‌ویژه در بحران‌ها ایفا می‌کند. حق بر حیات، رشد و بقای کودکان به‌منزله یکی از اصول اساسی حقوق کودک از چنان اهمیتی برخوردار است که کمیته حقوق کودک در سال ۲۰۱۳ مبادرت به تنظیم نظریه تفسیری شماره ۱۵ حق بر سلامت کودک نمود. دولت‌ها موظف‌اند تمهیدات لازم را به‌کار گیرند و از حق کودکان بر حیات، رشد و بقا در هر زمان و هر مکان به‌طور عام و در محیط دیجیتال به‌طور خاص حمایت کنند. مخاطرات احتمالی محیط دیجیتال برای کودکان شامل

۱. مرجع قضایی می‌تواند، با در نظر گرفتن غبطه و مصلحت طفل یا نوجوان، انجام اقداماتی از قبیل ارزیابی و تحقیقات مقدماتی درباره وضعیت جسمی، روحی و روانی وی یا والدین، اولیا و یا سرپرستان قانونی او، وضع خانوادگی و محیط سکونت، اشتغال و تحصیل را به مددکاران اجتماعی به‌زیستی محول کند.

این موارد است: محتوای خشن و جنسی، خشونت سایبری و آزار و اذیت، قماربازی، بهره‌کشی جنسی و سوءرفتار و خودکشی یا اعمال کشنده توسط بزه‌کاران و گروه‌های مسلح تروریستی یا افراطی. همچنین، اعتیاد کودکان به فضای مجازی که برای رشد و سلامت کودک مضر است موجب شده تا دولت‌ها در جهت کنترل اعتیاد دیجیتال گام‌هایی را بردارند و از طریق شنیدن نظر کودکان، این خطر را شناسایی کنند. فناوری‌های دیجیتال نباید جایگزین روابط و تعاملات اجتماعی کودکان با دیگران شود. سال‌های نخستین زندگی کودکان در رشد شناختی، احساسی و اجتماعی کودکان بسیار مهم است و دولت‌ها مکلف‌اند آثار فناوری‌های دیجیتال در این دوران را با دقت رصد کنند. در همین راستا، دولت‌ها باید روش درست استفاده از دستگاه‌های دیجیتال را به والدین، سرپرستان قانونی، مربیان، آموزگاران و دیگر دست‌اندرکاران مرتبط با کودکان آموزش دهند.^۱ در مواد ۳ و ۱۰ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان به حمایت از کودکان و نوجوانان در برابر آزارهای جنسی، بهره‌کشی جنسی و سوءاستفاده از کودکان پرداخته شده است. اقدامات یادشده در فضای مجازی در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان جرم‌انگاری شده و علاوه بر آن، در کمک و حمایت از کودکان در وضعیت مخاطره‌آمیز در همین قانون مورد اشاره قرار گرفته است. در قسمت د سند صیانت از حقوق کودکان، توسعه نظام خدمات مشاوره و مددکاری، راه‌اندازی خط تماس مشاوره برخط (آنلاین) برای کمک به خانواده‌ها، خردسالان، کودکان و نوجوانان در معرض خطر فضای مجازی مورد توجه قرار گرفته است. به راه‌اندازی خط تماس اضطراری برای حمایت از کودکان علیه جرایم سایبری نیز در این بخش اشاره شده است.

۳-۴. اصل شنیده‌شدن و مشارکت کودکان در فضای مجازی:

در راستای تحقق اصل مشارکت کودکان (ماده ۱۲ پیمان‌نامه) و در پرتو نظریه تفسیری شماره ۱۲ (۲۰۰۹) در مورد حق کودک بر شنیده‌شدن، استفاده از فناوری‌های دیجیتال به مشارکت کودکان در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی کمک می‌کند. در نتیجه دولت‌ها مکلف‌اند کودکان را با استفاده از محیط دیجیتال برای بیان نظرهای خود آگاه سازند، دسترسی آنان به این محیط را تسهیل کنند و مشارکت کودکان در تحقق حقوق خود به‌طور فردی و گروهی را پشتیبانی کنند. دولت‌ها در زمان تقنین، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، ارائه خدمات و آموزش در زمینه حقوق کودکان و محیط دیجیتال باید به نیازها و نظرهای کودکان توجه و آن‌ها را به‌طور مقتضی اعمال کنند. کشورهای عضو تشویق می‌شوند تا از محیط دیجیتال برای مشاوره با کودکان در مورد اقدامات قانونی، اداری و سایر اقدامات اطمینان‌یابند و مطمئن شوند که نظر آنان به‌طور جدی مورد توجه قرار می‌گیرد و مشارکت کودکان به نظارت بی‌رویه یا جمع‌آوری داده‌ها منجر نمی‌شود که حق آنان را نقض می‌کند. حریم خصوصی، آزادی اندیشه و عقیده کودکان باید مورد احترام قرار گیرد و فرایندهای مشاوره‌ای شامل کودکانی است که دسترسی به فناوری یا مهارت‌های استفاده از آن را ندارند. حق بر شنیده‌شدن کودکان در فضای مجازی به‌صورت مستقیم در سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی آورده نشده و با نظریه تفسیری کمیته حقوق کودک متفاوت است. در بند ج این سند از به‌کارگیری نوجوانان مستعد و خلاق برای تولید محتوا و توسعه خدمات مفید و سازنده صحبت شده است.

فرصت‌های موجود برای تحقق حقوق کودکان و حمایت از آنان در محیط دیجیتال مستلزم تمهیدات گسترده تقنینی، اداری و احتیاطی برای حق بر شنیده‌شدن کودکان است.^۲ دولت‌ها باید مقررات داخلی خود را مرور کنند و در صورت نیاز به به‌روزرسانی یا تقنین مطابق با حقوق مصرح در پیمان‌نامه حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری (پروتکل در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان و پروتکل در خصوص به‌کارگیری کودکان در مخاصمات مسلحانه) مبادرت ورزند. تنقیح مقررات داخلی با توجه به اسناد پیش‌گفته به‌منظور تضمین حقوق کودکان در محیط دیجیتال است. از طرف دیگر، حمایت برخط از کودکان باید با راهبردها و سیاست‌گذاری‌های جامع دولت‌ها همگام شود. در نتیجه دولت‌ها مکلف‌اند نیازهای کودکان کمتر برخوردار یا در معرض خطر را برآورده سازند و در صورت لزوم اطلاعات مناسب را در اختیار این دسته

۱. نظریه تفسیری شماره ۲۵، کمیته حقوق کودک، ۲۰۲۰، پاراگراف ۱۴، ص ۳

۲. نظریه تفسیری شماره ۲۵، کمیته حقوق کودک، ۲۰۲۱، پاراگراف ۲۷، ص ۵

از کودکان قرار دهند. همچنین، به منظور هماهنگی میان‌بخشی و افزایش بهره‌وری، دولت‌ها باید نهادی را مأمور هماهنگ کردن سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولتی کنند. طبیعی است دولت‌ها وظیفه دارند برای تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال به تخصیص منابع انسانی و مالی در این حوزه مبادرت ورزند، زیرا اثرگذاری تقنینی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه مستلزم پوشش حداکثری کودکان است. از دیگر تکالیف مهم دولت‌ها در تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال، جمع‌آوری داده و پژوهش است. داده‌ها و پژوهش‌های به‌روز برای فهم آثار محیط دیجیتال بر کودکان و ارزیابی اثربخشی مداخلات دولتی بسیار اهمیت دارد. نهادهای حقوق بشری ملی، مانند [مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک و وزارت دادگستری](#)، موظف‌اند وضعیت حقوق کودکان در محیط دیجیتال را پایش کنند و شکایات کودکان درباره نقض حقوقشان را دریافت و بررسی کنند. همچنین، در صورت وجود دیگر نهادهای پایش مستقل، نهادهای حقوق بشری ملی موظف‌اند با این نهادها همکاری کنند (زارعی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۴).

۴. حقوق و آزادی‌های مدنی کودک در فضای مجازی

۴-۱. حق دسترسی به آزادی بیان، اطلاعات و آزادی ابراز عقیده

برطبق ماده ۱۷ کنوانسیون حقوق کودک، هر کودکی حق دسترسی نامحدود و برابر به فضای مجازی را بدون توجه به نژاد، جنسیت، دین و مذهب و عقاید سیاسی دارد.^۱ آزادی بیان در کودکان شامل آزادی جست‌وجو، دریافت و انتقال محتوا است. برای کودکانی که در شرایط محروم یا آسیب‌پذیر قرار دارند، تعامل تسهیل‌شده با فناوری برای به اشتراک‌گذاری تجربیاتشان به آنان در ابراز وضعیت آسیب‌پذیری کمک می‌کند. هرگونه محدودیت در حق بیان کودکان در محیط دیجیتال، مانند فیلترها، از جمله اقدامات ایمنی، باید قانونی و لازم و متناسب باشد. منطق چنین محدودیت‌هایی باید شفاف باشد و با زبان مناسب سن برای کودکان ابلاغ شود. کشورهای متعهد باید اطلاعات و فرصت‌های آموزشی درباره نحوه استفاده موثر از این حق، به‌ویژه نحوه ایجاد و به اشتراک‌گذاری ایمن محتوای دیجیتال، با رعایت حقوق و حیثیت دیگران و نقض قوانین، مانند قوانین مربوط به تحریک، نفرت و خشونت، به کودکان ارائه دهند.^۲ وقتی کودکان دیدگاه‌ها و نظرات سیاسی خود یا دیگران را در فضای مجازی ابراز می‌کنند، ممکن است انتقاد، خصومت، تهدید یا مجازات را به دنبال داشته باشد. کشورها باید از کودکان در برابر حمله‌های سایبری و تهدیدها، سانسور، نقض داده‌ها و نظارت دیجیتالی محافظت کنند. کودکان نباید به‌علت ابراز عقاید در محیط دیجیتال تحت پیگرد قانونی قرار گیرند، مگر این‌که محدودیت‌های مقرر در قانون کیفری را که با ماده ۱۳^۳ کنوانسیون سازگار است نقض کنند. همچنین، کشورهای متعهد باید اطمینان یابند که کودکان به‌علت مذهب یا عقایدشان مجازات نمی‌شوند یا فرصت‌های آینده آن‌ها به‌هیچ‌وجه محدود نمی‌شود. استفاده از حق کودکان برای نشان دادن دین یا عقایدشان در فضای مجازی ممکن است فقط محدودیت‌های قانونی، لازم و متناسب داشته باشد.

۵. حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کودک در فضای مجازی

۵-۱. حق بر آموزش و تحصیل

فضای مجازی دسترسی کودکان به آموزش فراگیر با کیفیت بالا از جمله منابع قابل اعتماد برای یادگیری رسمی، و غیررسمی و مستقلانه را تا حد زیادی امکان‌پذیر و تقویت می‌کند. همچنین، استفاده از فناوری‌های دیجیتال تعامل بین معلم و دانش‌آموز و بین فراگیران را تقویت می‌کند. اهمیت فناوری‌های دیجیتالی در بهبود دسترسی به آموزش و حمایت از یادگیری و مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های فوق‌برنامه امری برجسته است.

۱. کشورهای طرف کنوانسیون به عملکرد مهم رسانه‌های گروهی واقف‌اند و دسترسی کودک را به اطلاعات و مطالب از منابع گوناگون ملی و بین‌المللی خصوصاً مواردی را که مربوط به اعتلای رفاه اجتماعی، معنوی یا اخلاقی و بهداشت جسمی و روحی وی می‌شود تضمین می‌کنند.

2. Case-law of the European Court of Human rights, Council of Europe & Human rights Court, 2015

۳. کودک دارای حق آزادی ابراز عقیده است و این حق شامل آزادی جست‌وجو، دریافت و رساندن اطلاعات و عقاید از هر نوع است. اعمال این حق ممکن است منوط به محدودیت‌های ویژه‌ای باشد، ولی این محدودیت‌ها فقط منحصر به مواردی است که در قانون تصریح شده است و ضرورت دارد.

کشورهای متعهد باید از مؤسسات آموزشی و فرهنگی مانند کتابخانه‌ها و موزه‌ها برای امکان دسترسی کودکان به منابع گوناگون یادگیری در آموزش فضای مجازی حمایت کنند، از جمله منابع بومی و منابع به زبان‌هایی که کودکان می‌فهمند. این منابع و دیگر منابع ارزشمند از مشارکت کودکان با اقدامات خلاقانه، مدنی و فرهنگی خود حمایت می‌کنند و آن‌ها را قادر به یادگیری آنلاین و دائمی می‌کنند.

کشورهای متعهد باید به‌طور عادلانه بر زیرساخت‌های فناوری در مدارس و دیگر مکان‌های یادگیری سرمایه‌گذاری کنند تا از در دسترس بودن و مقرون‌به‌صرفه بودن تعداد کافی رایانه، پهنای باند با کیفیت بالا و پرسرعت و منبع پایدار برق، آموزش معلمان در خصوص استفاده از فناوری‌های آموزشی دیجیتال، دسترسی و نگهداری به موقع فناوری‌های مدرسه اطمینان یابند. همچنین باید از ایجاد و انتشار منابع آموزشی دیجیتالی متنوع و با کیفیت به زبان‌هایی که کودکان می‌فهمند حمایت کنند و اطمینان یابند که نابرابری‌های موجود، مانند مواردی که دختران تجربه می‌کنند، تشدید نمی‌شود. کشورهای متعهد باید مطمئن شوند که استفاده از فناوری‌های دیجیتال آموزش حضوری را خدشه‌دار نمی‌کند و برای اهداف آموزشی توجیه‌پذیر است.

برای کودکانی که حضور فیزیکی در مدرسه ندارند یا برای کسانی که در مناطق دورافتاده یا در موقعیت‌های محروم یا آسیب‌پذیر زندگی می‌کنند، فناوری‌های آموزشی دیجیتال دسترسی به آموزش از راه دور با تلفن همراه را امکان‌پذیر می‌کند. همچنین محصولات و خدمات آموزش دیجیتال باعث ایجاد یا تشدید نابرابری در دسترسی کودکان به خدمات آموزشی حضوری نمی‌شود.^۱

۵-۲. حق بر تفریح، بازی و تعاملات

محیط دیجیتال باعث افزایش حق کودکان در فرهنگ و اوقات فراغت و بازی می‌شود که برای رفاه و رشد آنان ضروری است. کودکان در هر سنی از طریق درگیر شدن با طیف گسترده‌ای از محصولات و خدمات دیجیتال، به انتخاب خود، لذت و علاقه و آرامش را تجربه کرده‌اند، اما نگران‌اند که ممکن است بزرگسالان اهمیت بازی دیجیتال و نحوه اشتراک آن را درک نکنند.

اشکال دیجیتالی فرهنگ و تفریح و بازی باید از کودکان حمایت کند و به آنان سود برساند و هویت‌های مختلف کودکان، به‌ویژه هویت فرهنگی، زبان‌ها و میراث فرهنگی آنان را بازتاب و ارتقا دهد. آن‌ها می‌توانند مهارت‌های اجتماعی، یادگیری، بیان، فعالیت‌های خلاقانه کودکان مانند موسیقی و هنر و احساس تعلق و فرهنگ مشترک کودکان را تسهیل کنند. مشارکت در زندگی فرهنگی آنلاین به خلاقیت، هویت، انسجام اجتماعی و تنوع فرهنگی کمک می‌کند. کشورهای طرف باید اطمینان حاصل یابند که کودکان این فرصت را دارند که از اوقات فراغت خود برای آزمایش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، ابراز وجود و شرکت در زندگی فرهنگی به‌صورت آنلاین استفاده کنند.

کشورهای متعهد باید مراقبت کنند و در صورت لزوم با عرضه‌کنندگان خدمات دیجیتال همکاری کنند تا اطمینان حاصل شود که در اوقات فراغت کودکان، فناوری‌ها و خدمات دیجیتالی در نظر گرفته شده که قابل دسترسی برای کودکان است یا بر آنان تأثیر دارد، توزیع و به روش‌هایی استفاده می‌شود که فرصت‌های کودکان برای ارتقای فرهنگ، تفریح و بازی را افزایش می‌دهد. این می‌تواند شامل تشویق نوآوری در بازی دیجیتال و فعالیت‌های مربوط به آن باشد که از استقلال و رشد شخصی و لذت بردن کودکان پشتیبانی می‌کند.^۲

کشورهای متعهد باید اطمینان یابند که ارتقای فرصت‌های فرهنگی، اوقات فراغت و بازی در محیط دیجیتال با ارائه گزینه‌های جذاب در مکان‌های فیزیکی محل زندگی کودکان تعادل دارد. به‌ویژه در سال‌های اولیه، کودکان عمدتاً از طریق بازی، شامل حرکت بدنی و تعامل مستقیم رودررو با سایر افراد، به زبان، هماهنگی، مهارت‌های اجتماعی و هوش هیجانی دست می‌یابند. برای کودکان بزرگ‌تر، بازی و تفریحاتی که شامل فعالیت‌های بدنی، ورزش‌های گروهی و سایر فعالیت‌های تفریحی در فضای باز است، سلامتی و همچنین مهارت‌های عملکردی و اجتماعی را فراهم می‌کند.^۳

۱. نظریه تفسیری شماره ۲۵، کمیته حقوق کودک، ۲۰۲۱، پاراگراف ۹۹ تا ۱۰۴ ص ۱۷

۲. نظریه تفسیری حقوق کودک، شماره ۲۵، کمیته حقوق کودک، ۲۰۲۱، پاراگراف ۱۰۶ تا ۱۱۱، ص ۱۸

۳. نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک، ۲۰۲۱، پاراگراف ۱۰۶، ص ۱۷

۶. حمایت از کودک در فضای مجازی

۶-۱. حفظ حریم خصوصی و پردازش داده‌ها

حفظ حریم خصوصی برای کرامت انسانی و امنیت کودکان و استفاده از حقوق آنان حیاتی است. ماده ۱۶ پیمان‌نامه حقوق کودک به‌طور خاص به حریم خصوصی کودک اشاره کرده است. امروزه به‌طور گسترده‌ای شاهد پخش عکس‌ها و تصاویر کودکان در هر شرایطی هستیم. به‌نظر می‌رسد هیچ فردی راضی به انتشار شخصی‌ترین قسمت‌های زندگی خود نباشد و کودکان نیز ممکن است در آینده به این نتیجه برسند.

در راهنمای حریم خصوصی آنلاین کودکان نیز که در سال ۲۰۱۸ از سوی یونیسف به انتشار رسید، به چهار شیوه نقض حریم خصوصی کودکان اشاره شده است: «حریم خصوصی فیزیکی کودکان توسط فناوری‌هایی که تصاویر و رفتار و موقعیت آنلاین آنان را ردیابی می‌کند، حریم خصوصی ارتباطی با رصد پست‌ها و مکالمات و پیام‌های آنان توسط دولت یا سایر کنشگران، حریم خصوصی اطلاعاتی آنان با جمع‌آوری، نگهداری و پردازش داده‌های شخصی و حریم خصوصی تصمیم‌گیری ایشان توسط ابزارهایی که دسترسی به مطالعات سودمند را محدود می‌کند در معرض تهدید قرار می‌گیرد» (unicef, 2018, p.18).

حق بر داده‌های شخصی که به‌منزله حق ویژه‌ای از سوی مراجع اروپایی به رسمیت شناخته شده است با حق بر حریم خصوصی تفاوت دارد. در حریم خصوصی، شخص اطلاعات خود را کنترل می‌کند ولی داده‌های شخصی به علت وابسته‌بودن به اقتصاد و تجارت دیجیتال باید جریان آزاد داشته باشد و نمی‌شود کنترل آن را برخلاف حریم خصوصی به فرد داد؛ اما باید از شخص در برابر پردازش داده‌ها حمایت کرد. در نظام حقوق بشر، تصریح خاصی به حمایت از داده‌های شخصی نشده است و فقط در برخی از مراجع حقوق بشری مثل دیوان اروپایی حقوق بشر با تفسیر، برخی مفاهیم از حریم خصوصی به داده‌های شخص سرایت داده شده است. سند مقررات عمومی حفاظت از داده‌های اتحادیه اروپا نیز در این خصوص تدوین شده است (قناد و شریف، ۱۴۰۰، ص ۲). بنابراین طبعاً باید از پردازش داده‌های شخصی کودکان برای ارائه مزایای آموزشی، بهداشتی و سایر مزایا حمایت شود. داده‌ها ممکن است شامل اطلاعاتی درباره هویت کودکان، فعالیت‌ها، مکان، ارتباطات، احساسات، سلامتی و روابط باشد (فرامرزیانی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۱۵). ترکیبی خاص از داده‌های شخصی، از جمله داده‌های زیست‌سنجی (بیومتریک)، کودک را به‌طور منحصربه‌فرد شناسایی می‌کند. اقدامات دیجیتالی مانند پردازش خودکار داده‌ها، ایجاد پروفایل، هدف‌گیری رفتاری، تأیید هویت اجباری، فیلترکردن اطلاعات و نظارت گسترده در حال تبدیل شدن به روال است. چنین شیوه‌هایی ممکن است به دخالت خودسرانه یا غیرقانونی در حق حریم خصوصی کودکان منجر شود. این اقدامات ممکن است عواقب نامطلوبی برای کودکان داشته باشد که زندگی آنان را تحت تأثیر قرار دهد. در مواردی که رضایت برای پردازش داده‌های کودک در نظر گرفته می‌شود، کشورهای طرف باید اطمینان یابند که رضایت توسط کودک یا والدین یا مراقبت‌کننده، مطابق با سن کودک و ظرفیت تکامل یافته، صورت می‌گیرد و پیش از پردازش داده‌ها گرفته شده است. در صورتی که رضایت خود کودک کافی نباشد و رضایت والدین برای پردازش اطلاعات شخصی کودک لازم باشد، کشورهای طرف باید از سازمان‌هایی که این اطلاعات را پردازش می‌کنند تأیید بگیرند که رضایت از سوی والدین یا سرپرست کودک گرفته شده است (Malgieri & Custers, 2018).

کشورهای متعهد باید اطمینان یابند که کودکان و والدین یا سرپرستانشان می‌توانند به‌راحتی به داده‌های ذخیره‌شده دسترسی داشته باشند، داده‌هایی را که نادرست یا منسوخ شده است اصلاح کنند و داده‌هایی را که به‌طور غیرقانونی یا غیرضروری توسط مقامات دولتی، اشخاص خصوصی یا ارگان‌های دیگر ذخیره شده است، با رعایت محدودیت‌های منطقی و قانونی، حذف کنند.

تهدیدات به حریم خصوصی کودکان ممکن است مانند سرقت هویت باشد. تهدیدها همچنین ممکن است به علت فعالیت‌های خود کودکان و فعالیت‌های اعضای خانواده، هم‌سالان یا دیگران ایجاد شود؛ برای مثال، والدینی که عکس‌های کودک را به‌صورت آنلاین به اشتراک می‌گذارند یا غریبه‌ای که اطلاعات مربوط به کودک را به اشتراک می‌گذارد (احمدلو، ۱۳۹۲، ص ۲۵).

دخالالت در حریم خصوصی کودک فقط در صورتی مجاز است که نه خودسرانه باشد و نه غیرقانونی. بنابراین هرگونه دخالت را باید قانون پیش‌بینی کند و هدف آن خدمت به یک هدف مشروع، حفظ اصل به حداقل رساندن داده‌ها، متناسب و طراحی شده برای رعایت مصلحت کودک باشد. بنابراین ممکن است والدین برای حفظ مصلحت کودک حریم خصوصی کودک را نقض کنند که برطبق نظریه تفسیری باید مطابق با قانون باشد (Baruh et al., 2017, pp. 27-28).

قوانین و اقدامات مربوط به حفظ حریم خصوصی و حفاظت از داده‌ها نباید خودسرانه سایر حقوق کودکان مانند حق آزادی بیان یا حمایت از آنان را محدود کند. کشورهای طرف باید اطمینان یابند که قانون محافظت از داده‌ها به حریم خصوصی کودکان و داده‌های شخصی آنان در رابطه با محیط دیجیتال احترام می‌گذارد. از طریق نوآوری مداوم فناوری، دامنه محیط دیجیتال در حال گسترش است و خدمات و محصولات بیشتری مانند لباس و اسباب‌بازی را دربر می‌گیرد. در تنظیماتی که کودکان از طریق استفاده از حسگرهای جاسازی شده به سیستم‌های خودکار متصل می‌شوند، کشورهای متعهد باید مطمئن شوند که محصولات و خدماتی که به چنین محیط‌هایی کمک می‌کنند تحت حفاظت قوی از داده‌ها و سایر مقررات و استانداردهای حریم خصوصی قرار دارند؛ همانند تنظیمات عمومی در خیابان‌ها، مدارس، کتابخانه‌ها، اماکن ورزشی و تفریحی و اماکن تجاری از جمله مغازه‌ها و سینماها و خانه (شریعتی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۵).

۲-۶. حمایت از کودکان در برابر خشونت فضای مجازی

محیط دیجیتال، با تسهیل شرایطی که کودکان خشونت را تجربه می‌کنند یا ممکن است تحت تأثیر قرار بگیرند تا به خود یا دیگران آسیب برسانند، ممکن است راه‌های جدیدی را برای ارتکاب خشونت علیه کودکان باز کند. با توجه به این که کودکان در این شرایط وقت بیشتری را در سیستم‌عامل‌های مجازی می‌گذرانند، ممکن است بحران‌هایی از قبیل بیماری‌های همه‌گیر به افزایش خطر صدمه در اینترنت منجر شود. بزهارکاران جنسی ممکن است از فناوری‌های دیجیتال برای درخواست از کودکان برای اهداف جنسی و مشارکت در آزار جنسی کودکان به‌صورت آنلاین استفاده کنند؛ برای مثال، با پخش مستقیم فیلم و تولید و توزیع محتواها از آنان سوءاستفاده جنسی یا اخاذی کنند (جایشانکار، ۱۳۹۴، ص ۹). اشکال خشونت تسهیل‌شده دیجیتالی و استثمار جنسی و سوءاستفاده ممکن است در چرخه اعتماد کودک، توسط خانواده یا دوستان یا برای بزرگسالان انجام شود؛ ایجاد یا به اشتراک گذاری متن یا تصاویر جنسی، مانند محتوای خودتولیدشده با درخواست یا اجبار، و ارتقای رفتارهای خودآزاری مانند آسیب‌زدن و خودکشی که کشورهای متعهد باید تا حد امکان رویکردهای عدالت پیشگیرانه، محافظتی و ترمیمی را برای کودکان درگیر دنبال کنند. بی‌توجهی یا بدرفتاری، قاچاق کودکان، خشونت مبتنی بر جنسیت، تجاوز سایبری و جنگ اطلاعاتی از مواردی است که به خشونت علیه کودکان در فضای مجازی منجر می‌شود (جعفری و پارسا، ۱۳۹۸، ص ۷۶).

محیط دیجیتال ممکن است راه‌های جدیدی را برای گروه‌های غیردولتی، از جمله گروه‌های مسلحی که تروریست یا افراطی معرفی شده‌اند، برای استخدام و سوءاستفاده از کودکان برای درگیری یا مشارکت در خشونت باز کند. کشورهای متعهد باید اطمینان یابند که در قانون، جذب کودکان توسط گروه‌های افراطی تروریست یا خشن منع شده است. همچنین، بر اساس ماده ۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی^۱ و در شرایط بحرانی یادشده می‌توان حق دسترسی به اینترنت و فضای مجازی را برای کودکان بنا به شرایطی تعلیق کرد و علاوه بر محدودیت‌های یادشده در این مقاله از تعلیق نیز استفاده کرد. همچنین، با توجه به ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲ می‌شود محدودیت‌هایی را در برخورداری از آزادی بیان و به تبع آن حق دسترسی به فضای مجازی برای کودکان ایجاد کرد. بنابراین، برای حفظ اخلاق و سلامت عمومی کودکان و جلوگیری از آسیب‌ها، بر اساس قوانین می‌شود محدودیت‌هایی را در دسترسی کودکان به فضای مجازی ایجاد کرد. تفکیک و طبقه‌بندی دسترسی بر اساس سن به دسترسی تا نه سال، تا سال تا سن بلوغ و بعد از بلوغ تا ۱۸ سالگی همانند تقسیم‌بندی سن مسئولیت کیفری مقرر در قانون مجازات اسلامی

۱. تدابیری خارج از الزامات مقرر در این میثاق؛ می‌توانند تدابیری خارج از الزامات مقرر در این میثاق که به‌میزانی که وضعیت حتماً ایجاب می‌کند اتخاذ نمایند.

۲. اعمال حقوق مذکور در بند ۲ این ماده (۱۹) مستلزم حقوق و مسئولیت‌های خاص است و لذا ممکن است تابع محدودیت‌های معینی بشود که در قانون تصریح شده و برای امور ذیل ضرورت داشته باشد: احترام حقوق یا حیثیت دیگران، حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی.

یا شبیه به آن بر اساس ارزش‌های اسلامی و فرهنگی جای خالی در سند صیانت از حقوق کودک و نوجوان را دارد. با کودکانی که در این زمینه به جرایم جنایی متهم می‌شوند باید در درجه اول به مثابه قربانی رفتار شود و در صورت ارتکاب جرم از سوی کودکان عدالت ترمیمی و دادرسی عادلانه باید صورت گیرد. در قسمت حمایت و مراقبت سند صیانت از حقوق کودک در فضای مجازی، راه‌اندازی خط تماس اضطراری ویژه جرایم علیه خردسالان، کودکان و نوجوانان و دریافت گزارش‌ها برای مداخله، پیشگیری، و تعقیب و حمایت از افراد آسیب‌دیده و همین‌طور تقویت دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه موضوع قانون حمایت از اطفال و نوجوانان و تلاش برای شناسایی خدمات و محتوای ناهنجار در فضای مجازی و پیشگیری و مقابله بر عهده سازوکارهای دولتی گذاشته شده است. همچنین، در بخش سیاست‌های کلان، سند مراقبت روانی و اجتماعی از خردسالان، کودکان و نوجوانان در برابر آسیب‌های ناشی از فضای مجازی به‌خصوص افراد در معرض خطر و آسیب‌دیده مد نظر قرار گرفته شده است. بر اساس اسناد بین‌المللی، افراد در معرض خطر و آسیب‌دیده معلولان، پناهندگان، کودکان مهاجر، کودکان در موقعیت‌های خرابان هستند.^۱ در قانون جرایم رایانه‌ای مصوب سال ۱۳۸۸، به‌صورت کلی از جرایم ارتكابی صحبت شده است و نامی از کودکان برده نشده است. همچنین، قانون تجارت الکترونیک فاقد ماده‌ای است که مستقیم و مستقل ناظر به حقوق کودکان باشد و فقط در ماده ۵۸ به موضوع داده‌پیم‌های شخصی پرداخته و قائل به تفکیک در حمایت از داده شده است.^۲

نتیجه‌گیری

با وجود تفاوت‌های کم بین قوانین ایران و اسناد بین‌المللی در این زمینه، قوانین ایران دسترسی به فضای مجازی را برای کودک مطابق با استانداردهای بین‌المللی به رسمیت نشناخته است. در قوانین و مقررات مصوب موجود اعتقاد و الزام به این حق به رسمیت شناخته نشده است و فقط در سند صیانت کودک و نوجوان در فضای مجازی که الزام قانونی ندارد غیرمستقیم به این حق اشاره شده است. ادبیات سند حق محور نیست و از منظر موازین حقوقی نیازمند شرح و بسط است. در این سند وظایفی بر عهده مراجع رسمی و بخش خصوصی قرار گرفته است که تا اجرایی نشود نمی‌شود پیامدهای آن را دقیقاً ارزیابی کرد. قوانین حمایتی نیز به‌صورت مجزا و تخصصی برای جلوگیری از سوءاستفاده از کودکان در فضای مجازی تصویب نشده است و در قوانین جزایی مثل قانون مجازات اسلامی و قانون جرایم یارانه‌ای، بدون نام‌بردن از کودک، و قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب سال ۱۳۹۹ مواردی به‌صورت کلی به سوءرفتارها و خشونت‌های جنسی علیه کودکان پرداخته شده است و لازم است برای حمایت بیشتر و رفع این خلأ قانونی گام‌های مؤثر حقوقی برای تصویب قانون جداگانه و اختصاصی برداشته شود. اما درخصوص خشونت‌های فضای مجازی علیه کودکان مطابقت و هماهنگی زیادی بین مصداق‌های خشونت در حوزه بین‌الملل و قوانین و مقررات داخلی ایران دیده می‌شود.

همچنین، در این سند برای برخی نهادها وظایفی مقرر شده است که حسب سابقه قبلی، از آن‌ها توانایی مفیدی در عرصه حقوق کودک دیده نشده است. از این رو پیشنهاد می‌شود این وظایف بر عهده نهادهای تخصصی مستقل و مراکز علمی گذاشته شود تا منابع کشور بیهوده هدر نرود و نتایج مفیدی در پی داشته باشد. آموزش استفاده از فضای مجازی برای کودکان و ارتباط مستمر با خانواده‌ها برای جلوگیری از خشونت علیه کودکان بسیار مهم است. پیشنهاد می‌شود این آموزش از طریق صداوسیما و همکاری نهادهای غیردولتی صورت گیرد. تفکیک سنی دسترسی کودک به فضای مجازی با توجه به تفکیک سن در قانون مجازات اسلامی برای کودکان نیز پیشنهادی دیگر برای پیشگیری از خشونت فضای مجازی علیه کودکان است.

۱. بند د سند صیانت از کودک در فضای مجازی

۲. ماده مقرر میدارد: ذخیره، پردازش و یا توزیع داده پیام‌های شخصی بیانگر ریشه‌های قومی یا نژادی دیدگاه‌های عقیدتی، مذهبی، خصوصیات اخلاقی و داده پیام‌های راجع به وضعیت جسمانی، روانی و یا جنسی اشخاص بدون رضایت صریح آنها به هر عنوان غیرقانونی است.

منابع

- احمدلو، مونا (۱۳۹۲). حریم خصوصی در فقه و حقوق ایران. انتشارات مجد، چاپ اول.
- السان، مصطفی (۱۳۹۹). حقوق فضای مجازی. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چاپ پانزدهم.
- انصاری، باقر (۱۳۹۹). حق دسترسی به اینترنت؛ مبانی و محتوا. مجله حقوقی دادگستری، ۱۴(۱۱۱)، ۵۱-۷۹.
- جایشانکار، کی (۱۳۹۴). جرم‌شناسی فضای مجازی کشف جرائم اینترنتی و رفتار مجرمانه. حمیدرضا ملک‌محمدی (مترجم). تهران: نشر میزان، چاپ اول.
- جعفری، محمدحسین و پارسا، الهه (۱۳۹۸). ممنوعیت هرزه‌نگاری کودکان از منظر اسناد بین‌المللی و داخلی. حقوق کودک، ۱(۱)، ۱۶۶-۱۵۵.
- حسینی، محمدرضا (۱۳۹۸). مسئولیت دولت‌ها و سازوکارهای صیانت از حقوق کودک در فضای مجازی. حقوق کودک، ۱(۴)، ۳۱-۵۹.
- روشن، محمد و حمدی، حسین (۱۳۹۸). مصالح عالیة کودک در حقوق و رویه قضایی ایران و کنوانسیون حقوق کودک. حقوق کودک، ۱(۱)، ۱۱-۳۶.
- زارعی، رضا، رنجبر، مسعودرضا و رزمی، مهرزاد (۱۳۹۹). استنادپذیری داده‌ها و سوابق الکترونیک در مقابل کودک در فضای مجازی. حقوق کودک، ۲(۵)، ۱۱-۴۲.
- شریعی، مریم، زمانیان، معصومه و خلیلی، میلاد (۱۴۰۰). انتشار تصاویر کودکان در فضای مجازی و تأثیر آن بر شخصیت‌سازی پیش از بلوغ ایشان در پرتو حقوق ایران و مقررات بین‌المللی. مجله علمی حقوق و مطالعات نوین، ۲(۲)، ۱-۱۸.
- فرامرزیانی، پروانه، انصاری، باقر، سلطانی‌فر، محمد و مظفری، افسانه (۱۴۰۰). طراحی الگوی راهکارهای حمایت از حریم خصوصی کودکان در فضای مجازی. پژوهش‌های ارتباطی، ۲۸(۱۰۶)، ۹-۳۰.
- قناد، فاطمه و شریف، الهام (۱۴۰۰). مطالعه اجمالی حمایت از داده‌های شخصی در نظام حقوقی ایران و سند مقررات عمومی حفاظت از داده‌های اتحادیه اروپا. حقوق فناوری‌های نوین، ۲(۴)، ۱-۲۲.
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۶). خانواده مسلمان و فضای مجازی. دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول.
- عباسی سرمدی، مهدی و زنگی اهرمی، عهدیه (۱۳۹۴). بررسی سن کودک و آثار حقوقی آن از منظر اسناد بین‌المللی. فقه و حقوق خانواده، ۲۰(۶۳)، ۴۱-۲۳.
- محمدی، صادق و سعید، شیخ (۱۳۹۵). اصل حمایت، بقاء و رشد کودک در ایران و نظام بین‌المللی. سومین کنفرانس بین‌المللی علوم و مهندسی.
- Committee on the Rights of the Child. (2021). General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment. UN: United Nations Convention on the Rights of the Child, at: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/GC/25&Lang=en (last visited: 2022-09-04)
- Unicef (2017), Children in a digital world, report, at: <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf> (last visited: 2022-09-04)

Unicef (2018). Policy guide on children and digital connectivity, at:
<https://www.unicef.org/esa/media/3141/file/PolicyLab-Guide-DigitalConnectivity-Nov.6.18-lowres.pdf>

(last visited: 2022-09-04)

Baruh, L., Secinti, E., & Cemalcilar, Z. (2017). Online privacy concerns and privacy management: A meta-analytical review. *Journal of Communication*, 67(1), 26-53.

Rheingold, H. (1993). *The virtual community: homesteading on the electronic frontier*. Cambridge, MA: Perseus Books

Ren rights in cyberspace. *International journal of research and analyze*, 4(2), 36-45.

Malgieri, G., & Custers, B. (2018). Pricing privacy—the right to know the value of your personal data. *Computer Law & Security Review*, 34(2), 289-303.

The Swedish Authority for Privacy Protection (2021). *The rights of children and young people on digital platforms*.

